

ПРИКМЕТНІЦКИ ПРИСЛОВНІКИ У РУСКИМ ЯЗИКУ

Абстракт: У роботі ще аналізує присловніки прикметніцкогo походзєня. Руша ще од рижних теорійох котри пояснюю походзєнє тєй файти присловнікох. Сама анализа дзелі прикметніцки присловніки на два часци. У першей гєвти котри створєни през адвєрбиялизацию, т.є. прєходзєнє зоз прикметнікох до присловнікох "замарзваньом" дзєпєдней припадковєй форми прикметніка. У таким процесу нє лєм же ще окаменює одредзєна морфологийна форма, алє ще и мєня сємантика слова. Таки адвєрбиялизовани присловніки дзєлїмє на два часци: на гєвти котри настали зоз просту и зложєну адвєрбиялизацию. До другєй групи вошли присловніки котри настали морфологийно, т.є. найчастєйше кєд адвєрбиялизовани форми уж постали потвєрдзєни модел по котрим ще твєря присловніки, лєбо зоз додаваньом инших афиксєх.

Ключни слова: присловнік, прикметнік, адвєрбиялизация, морфология, афикс.

Присловніки - рижнородна файта словєх, и по своїм способу твєрєня, и по походзєню, и по морфологийних характеристикєх. Характернє за нїх то же ще нєшка присловніки можу твєриц од практично шицких полнозначних файтох словєх. А кєждє зоз тих полнозначних файтох словєх ма своєю специфични модели твєрєня присловнікох. У тєй роботі прєанализуємє прикметніцки присловніки у руским язикє. Твєрєнє присловнікох з прикметнікох барз продуктивнє и фрєквєнтнє нє лєм у нашим язикє. Та и у шицких славянских язикох то єдєн з найпродуктивнєйших способєх пополньованя групи присловнікох. И нєшка просто нєвичєрпни можливєсци твєрєня нових присловнікох зоз прикметнікох. Модєли по котрих ще таки присловніки твєря стабилни, стари и у нашим язикє, як виглєдованя указали, нє так ще лєгко мєняю (Тимко-Дітко, 116-126).

Нє шицки таки прикметніцки присловніки єднаки, розликуємє даскєльє пасма словєтвєру.

Пєходзєнє присловнікох прикметніцкогo походзєня у науковєй ще литєратури толкує на вєцєй способи. Мож видвоїц даскєльє напрямки у теорійох.

Перша и найрозширенша теория у славянскей язичней литератури виводзи таки присловніки зоз формох косих припадкох кратких прикметнікох хлопского и штреднього роду з применовніками и без ніх (Бевзенко, 382).

Друга теория руша од твердзєня О. Потєбні, же “шицки славянски присловніки на –о,-е (како, тако, тихо, много...) прєшли през меновніки штреднього роду акузатива” (Потєбня, 53). Єй прихильніки твердза же присловніки прикметніцкогo походзєня на –о створєни нє зоз одвитующих формох прикметнікох, а зоз формох меновнікох, як резултат субстантивациї кратких прикметнікох (Брошняк, 225). Теория ше звичайно подкрипує зоз фактами з диялектох, ягод и зоз других славянских язикох. Заш лєм, у процесу субстантивациї тоти прикметніки, як познатє, доставаю узши, конкретнейши змист, котри нє одвитує значєню одвитующих присловнікох.

На основи субстантивациї прикметнікох формулована и трєца теория. Вона прєдпоставя же ше подобни лекєми зявєли як резултат лексико-граматичней кондензациї синтагмох: *надлуїо < на длуїи час; їо-новому < їо новому сїособу;...* У творєню рижних адвєрбияльных моделох виглєдовачє видвоюю єдинки: час, мєсто, звичай, способ, фарбу (Брошняк, 103). У таких случайох припадковє закончєнє постава средство творєня: *здалєка – з галєка...* Дзєпєднє науковци квалификую тот процес як “уключєнє”, т.є. розширєнє значєня слова котрє нє достава морфємнє виражєнє (Грєшук, 38-42).

Присловніки руского язика змє виписали зоз Руско-сєрбского словніка. Спомєдзи шицких виписаних присловнікох видвоюєли змє гєвти котри створєни зоз прикметнікох. Анализу мож зробиц на вєцєй способи. Мож анализовац походзєнє, паралєли у других язикох, творєнє... Видзи нам ше же би важни резултати дало и поровнованє присловнікох котри вошли до словніка, и гєвтих котри ше зоз тєй групи хасную у бєшєди, створєни су по истим моделу, а нєт их у словніку. То швєдочи и о продуктивносци моделох, фрєквєнтносци хаснованя...

У тєй анализи ми огранічємє виглєдованє на способ творєня присловнікох котри настали зоз прикметнікох. Анализу прикметніцких присловнікох зробимє так же их подзєлімє на два групи: таки цо су резултат процесу адвєрбиялизациї и таки котри створєни морфологийно.

1. ПРИКМЕТНІЦКИ ПРИСЛОВНІКИ СТОРЄНИ ЯК РЕЗУЛТАТ АДВЕРБИЯЛИЗАЦІЇ.

И факти зоз других славянских язикох швєдоча же тот процес творєня присловнікох давнє, походзи ищє зоз общєславянского часу (Бєвзєнко, 381). Ищє О. Шахматов твердзєл же ше прикметнік адвєрбиялизує чим ше почнє розпатрац споза синтагми зоз прєдметом и нє як субєкт лєбо обєкт. (Брош-

няк, 105). Муши ше наглашиц факт же ше процес адвербиялизації кратких прикметнікох на –о, -е, -и предлужовал до зявеня полних формох, точнейше до часу кед ше конечно закончел процес формованя основней категорийней атрибутивней ознаки и кед кратки форми цалком страцели зависноц од меновнікох, на чией су основи створени. Пправе ше теди случело прерастане адвербиялизації як морфологично-синтаксичного способу до морфологичного. Прето у праву тоти науковци, котри твердза же ше teraz вецей прикметніцки присловніки не творя през адвербиялизацию. (СУЛМ, 28).

1.1. Присловніки, створени у процесу простей адвербиялизації.

До тей групи уходза присловніки, котри настали як резултат адвербиялизації прикметнікох без участвованя применівнікох.

- Найпродуктивнейши способ словотвореня творя деривати кратких прикметнікох штреднього роду у форми номинатива на –о (ягод и на Закарпатю (Пискач, 93)): *блізко, бридко, брудно, вично, бизовно, іамшино, іанблїво, ілагко, ілуїо, іусїо, давно, курїо, лєїко, мало, ірикро, іросїо, іозно, іосно, рано, ридко, скуїо, слабо, шлєбодно, смачно, іїочно, іїуньо, хмарно, чесно, чудно, швидко, щиро* и др. По походзеню вони дакедишні кратки описни прикметніки штреднього роду номинатива-акузатива єднини. Преходзенє до присловнікох подобних прикметнікох, спрам дзепоедних науковцох, почало теди кед форма штреднього роду могла мац и значенє абстрактного меновніка. До адвербиялизації найчастейше и уходзели описни прикметніки. Тот процес бул досц продуктивни и условени з нукашніма причинами: у прасловнянским не було досц слова котри означовали ознаку (Брошняк, 106).

Гоч, по наших замеркованьох, продуктивносц моделох твореня у бешедох нашого походзеня не іста, точнейше у нас звичайни способ твореня часто таки, яки у закарпатских бешедох ридки, лебо наспак, заш лем, тот модел зоз суфиксом -о продуктивни у шицких спомнутих бешедох. У словніку, котри нам послужел як жридо фактичного материялу (Руско-сербски словнік), не зафіксовани звичайни присловніки котри каждодньово хаснуєме: *брудно, іанблїво, ілагко*. То лем шведочи о продуктивносци того моделу твореня и о факту же слово може буц и о морфологийним способу твореня. Точнейше, суфикс -о мож спатрац як гомонимни суфикс, котри у старих присловнікох лем дакедишне законченє прикметнікох женского роду у форми котра прешла процес адвербиялизації, а источашне постал и словотворчи суфикс котри през процес морфологийного твореня може дац нови присловніки, та є як таки продуктивни. Наприклад, можеме задумац нови присловніки створени по тим моделу: компютерно, авияційно, медзинародно...

Таки присловніки уношимо до другей, морфологийней групи твореня присловнікох.

Семантика тих присловнікох углавним одвитує общеукраїнским лексемом, заш лем єст даскельо приклади, дзе праве семантика указує на походженє зоз инших славянских языкох: *рано, шлєбодно, худобно, смачно*, лебо на походженє зоз других, неславянских языкох: мадярского: *бизовно, їамишино, курїю, фришко*. Шицки тоти присловніки, котри походза зоз меновнікох пожичених маю свойо паралели и у бешедох Закарпатя (Чучка, 35).

Присловнік *вредно*, з часом достал семантику котру ма у сербским языку.

Присловніки *вельо, кельо, шельо*, пожичени у закарпатских бешедох зоз восточнословацкогo диялекту, а форма компаратїї присловніка *вецей* пожичена, вироятно зоз польских бешедох, гоч постої и у лемковских и у закарпатских (Дзендзелївски, 13).

- Найдавнейши присловніки на -е творели ше ише у праславянским периодзе у процесу адвербиялизатїї формох номинатива-акузатива кратких прикметнікох штреднього роду мегких основох и формох компаратива (Бевзенко, 352). Спрам науковцох, тотa група ше непереривно дополньовала на рахунок формох компаратива и суперлатива, котри ше творели од шицких квалитативних присловнікох. Окрем того, спрам аналогїї у тей групї ше творели и присловніки зоз суфиксом -е од основох твардих прикметнікох и новотворох.

Присловніки з формантом -е представени углавним у формох компаратїї: *їлїбше, їорше, красше, лїйше, менше, радше*, маю паралели и у закарпатских формох (Чучка, 36). Од общесловянских основох твардих прикметнікох зачували зме лем присловнік *добре*. Присловніки на -е историйно повязани зоз старима нечленима формами активних дїєприкметнікох штреднього роду зоз суфיקсами -уч (-юч), -ач (-яч), -ущ (-ющ). Присловніки на -е настали на основи прикметнікох на мегку основу (*крашнє...*), але єст и присловніки зоз твардим консонантом основи котри маю суфикс -е (*добре...*).

Даєдни присловніки маю двояки форми - на -о и на -е/-є: *рагосно/рагоснє, жалосно/жалоснє, смуйно/смуйнє, смачно/смачнє*

Найдавнейши тип присловніцких твореньох у руским языку творя прикметніцки присловніки на -о, ридше -е: *цїхо, мало, ясно*, .. Присловніки на -о настали през адвербиялизацию дакедишнїх прикметніцких формох штреднього роду. Дакедишнї прикметніцки законченя у творчей структури прикметніцких присловнікох функціоную як словотворни суфיקси -о, -е. Практично шицки означуюци прикметніки творя базу за творенє присловнікох тей файти.

- Присловніки на -и створени ише у праславянским периодзе (Бевзенко, 345). Векшина науковцох их виводзи зоз форми локатива єднини. Науковец

А. Меє твердзи же локатив не могол дац присловніки способу дії прето ше у таких присловнікох частково чува праиндоевропска фрома инструментала -о основох. Присловніки на -и досц активно представени у славянских памятокх, заш лем досц вчас их починаю поцисковац форми на -о, -е. После XV вику, як трима Безенко, вони уж не зафиксовани (Безенко, 382). Прето их чуванє и активне хаснованє у бешеди вредни факт исторії языка.

До старих прикметніцких присловнікох уходза и малочислени твореня на -и: рабски, чловечески, людски...нашлїдзени як адвербялизовани форми инструменталу множини кратких прикметнікох. Спрам аналогії до таких присловнікох, котри створени преїг адвербялизациї, познейше ше розвил модел суфиксалного и суфиксално-префиксалного твореня присловнікох од прикметнікох на -ск-: *филозофски, ѿо-филозофски*. Тоти форми створени зоз локатива єднини кратких прикметнікох штреднього роду (добрі, красні, помалі), тота форма у югозаходних українских бешедох продуктивнейша, але заш лем не норма є стандартного українского языка (Пискач, 285).

Барз мала група присловнікох, котри синхронийно випатраю як безсуф-иксни основи, маме лем присловнік *барз*, котри кваліфіковани як заєдніцке словацко-польско-українске творенє ведно з присловніками *вещей, вельо, вшелїяк, кагзи, кельо, нараз, їраве, їагзи, шумно* (Дзендзелївски, 17). Шицки присловніки, кваліфіковани як заєдніцки твореня функціую и у нас. Зоз нїх зме створели и деривати: *їеваль-їшамаль, їев-їшам, їевка, їевїшак, їейшка, їнейшка*... То не чудно, бо праве територія, котру Й. Дзендзелївски означає як простор моцних медзязичних контактох, праве територія нашого походзєня. Цалком логичне же тоти присловніки функціую у нашим языку, заш лем мушиме наглашиц же ше вони потераз не пременели, не заменели и не страцели. То вельо гутори о природи самих присловнікох котри ше указую як стабилна файта словох.

У групи присловнікох, котри створени у процесу простей адвербялизациї, найвещей квалітативних: *весело, їусїо, їайно, їуїо, ...* Тоти присловніки активно ше хасную на означованє мери и ступню вираженя ознаки, характеру интензитету: *мало, вельо, скуїо, їолно*... Дзепоедни означаю стан чловека, природи и функціую у улоги главного члена безособових виреченьох. Вони ше волаю предикативи. То присловніки: *шлїзко, жимно, хмарно*... Окрем того, вельке количество квалітативних присловнікох ше явя у улоги предикативних: *гурно, ясно, мило, цихо, масно, шмишно*... Менша група квалітативних присловнікох ше досц часто хаснує у функції модалних: *чистїо, чесно, ясно, їочно*... У складзе прикметніцких присловнікох на -о, -е, -и барз мало обставинових: обставиново-просторово (*далєко, високо, нїзко, блїзко, далєй*); обставиново-часово (*давно, глуїо, мало, валєй, скорєй*).

1.2. Присловніки, настали у процесу зложеної адвербіялізації

У славістики ще тот способ наволює “адвербіялізація у поєднаню зокс лексикалізацію”, дзе ще под лексикалізацію розуми “зліване двох словох, з котрих єдно службове (применовнїк), до єдного, наприклад: *навечар, вноци...*” (Бевзенко, 380). Але таке розумєне лексикалізації не єдине. Окремни науковци тримаю, же лексикалізація ма место кед ще окремна словоформа пременлівого слова видвоює зокс парадигми, преходзи до иншей файти словох, дзе достава ознаки котри у тей файти словох характеристични цалому слову (*беїцом, моцно...*). Зокс шицкого видно же лексикалізація – то не способ словотворєня, а скорей одредзєни процес, механїзем. Праве прето ще термин “лексикалізація” хаснує у широким значєню. Так лексикалізація – то преходзєне службовей морфєму (афикса) до слова, претворїйованє синтагми до слова, а тиж фразеологізація, або наставанє ідиоматичней синтагми зокс шлєбодней.

Науковци ще длуго намагаю одвитовац на питанє яки механїзем преходу применовнїчко-прикметнїкових синтагмох до присловнїкох, кед ще зна же ще прикметнїк як файта словох формовал на основи синтактичней категорії означєня и прето ще сам по себе не могол хасновац зокс применовнїком.

Як познате, прикметнїк ще видвоєл на бази давней групи “менох” (Бевзенко, 163). Значи у вчасним праславянским чаше, кед тирвал тот процес, прикметнїк ище не мал шицки свойо категоріялни ознаки. Точнєйше, кратки прикметнїки у себе моголи мац пообщуює значєне предметносци. Праве теди кед починало формованє у кратких прикметнїкох атрибутивней ознаки як категорійней, а предметне значєне, нашлїдзєне од менох ще ище не страцєло, праве теди ще и могла случиц адвербіялізація применовнїково-припадкових формох прикметнїкох.

У процесу зложеної адвербіялізації видвоюєме присловнїки од котрих числену групу творя форми котри по походзєню прикметнїчко-припадково форми кратких прикметнїкох хлопского и штреднього роду:

1. у процесу адвербіялізації кратки форми генитива прикметнїкох (хлопского и штреднього роду) з применовнїками до, з (с), за (*доїола, донєдавна, доїозно, досийїа, досуха, дочисїїа, завидна, зблїзка, здалека, злєїка, знова, зридка*). Лєм присловнїк *оддавна* створєни з помоцу применовнїка од.
2. у форми датива (хлопского роду) зокс применовнїком по (*їоїоїшов, їо-мало, їоїпросїїо,...*). Праве спрам того моделу створєни способ словотвору по-+-ому, котри условєл дальше творєне присловнїкох през морфологійни способ.

3. у форми акузатива кратких прикметнікох штреднього роду зоз применовніками у, за, на (*набило, наблізко, надлуїо, начистіо...*). Безприменовнікова форма акузатива штреднього роду кратких прикметнікох иста як и одвитуючи присловнік, та часто чежко одредзиц о котрей форми слово: чи то стара форма адвербиялизації одвитующей синтагми, чи познейша лексикализація применовніка зоз уж формованим присловніком. Пправе прето ест рижни класификації тих присловнікох. Тоти присловніки синоними гу гевтим котри створени през просту адвербиялизацию, заш лем, окремени з нїх маю наглашену квалитативну ознаку.
4. огранічену групу творя присловніки, по походзеню зоз локатива зоз применовніком в, або на кратких прикметнікох хлопско-штретнього роду (*нагалей, ...*), по (*їомали, їо-людски, їо-руски...*)

Адвербиялизація прикметнікових присловнікох була барз продуктивна, спрам ней ше розвили и дзепоедни морфологийни способи деривації. На основи адвербияльних поеднаньох формовали ше продуктивни творчи модели: суфикс -о, префикс по- + суфикс -ки, префикс по- + суфикс -ому, яки заедніцки зашицки анализовани бешеди (Пискач, 288), а суфикс -ей уж наша иновация.

2. ПРИКМЕТНІЦКИ ПРИСЛОВНІКИ КОТРИ НАСТАЛИ ПРЕЗ МОРФОЛОГИЙНИ СПОСОБ

У роботох котри пошвечени словотвореню присловнікох часто ше миша адвербиялизація и морфологийни способ твореня присловнікох. Ми попробуєме преанализовац прикметніцки присловніки котри створени на морфологийни способ. Основни морфологийни способи твореня прикметніцких присловнікох котри видвоюєме: суфиксация (-о, -ей), префиксация (по-, не-, за-), префиксално-суфиксални способ (по-+...-и; по-+ ... -им).

- Суфиксация

Як зме видзели, адвербиялизація була характеристична за кратки прикметніково форми. Заш лем у велїх анализованих присловнікох видзелюю ше основи таких прикметнікох, котри настали значно познейше. Точнейше, з часом адвербиялизировани припадково прикметніцки форми створели нову неперменліву файту словох у котрей дакедишні закончення постали словотворчи суфикси. Так ше створели модели твореня нових присловнікох. Не мож не обрациц увагу на тот факт. Пправе прето видзелюєме и суфиксални способ словотвореня велїх групох присловнікох.

Присловніки з суфіксом -о: *безбожно, безконечно, безіечно, безілайно, бизовно, іамишно, задармо, смачно, худобно, швидко...*

Форми поровнованя зоз формантом -ей створени уж у нас: *далей, ближей, скорей, ніжей, меней...* за ніх нет паралели у заходноукраїнских бешедох. Українски еквиваленти маю суфікс -е: *дале, ближе, ниже, више* (Пискач, 285). У нас тот модел продуктивни и спрам нього ше непрерывно творя и нови форми: од присловнікох *вчас – вчасей*, од *фришко – фришей...* Тоти нови форми ище не нормовани и не унешени до словніка, заш лем треба зазначит же вони активно функціую у каждодньовой бешеди и же тот способ твореня присловнікох постал хасновани модел.

Суфіксални присловніки морфологийного типу створели ше на основі:

а) прикметнікох чийо основи пожичени з мадярского (*бизовно, іамишно, фришко, фино...*), польского (*смачно*), словацкого (*худобно...*);

б) прикметніки, котри настали на общеславянскей основи (*бесконечно, совисно...*).

То нашо твореня, бо настали по правилох словотвореня присловнікох нашого языка. Точнейше, адвербиялизовани форми постали модел по котрим ше предлужело твориц нови присловніки, та так, наприклад, -о, котре було дакедишне закончене прикметнікох штреднього роду постал словотворчи суфікс.

- Префіксація.

Прикметнічки присловніки з префіксом не- маю значенє негачії основного значеня, характерного за одредзени присловнік. Продуктивни модел твореня котри непрерывно твори нови присловніки.

Присловніки з префіксом по-. Таки присловніки рижнородни. Видзе люєме найдавніши, котри створени на основу старих адвербиялизованих формох инструментала множини кратких прикметнікох хлопского–штреднього роду -о- основох: *їомилково, їойоли, їойоладню, їойравдзе, їойрейга...*

- Префіксално-суфіксални способ

Найпродуктивнейши, спрам наших анализох модели: по- +и; по- + -им.

Модел по- + -и. Тот модел ше формовал под впливом старих адвербиялизованих формох инструментала множини кратких прикметнікох хлопского–штреднього роду зоз суфіксом -ск: *їо-браїйски, їо-женски, їо-людски, їо-мадярски, їо-руски..*

На основі анализи прикметнічких присловнікох у руским языку заключуєме же:

- У руским языку єст даскельо продуктивни модели твореня нових формох.

- То барз продуктивна и фреквентна файта присловнікох котра ше непрерывно пополнює зоз новима присловніками, але спрам познатих моделох.
- Заш лем ест модели котри новостворени, и котри указую вельку виталносьц у каждодньовим бешедним языку (присловніки зоз суфиксом -ей).
- Видвойованє адвербиялизованих и морфологийних твореньох присловнікох, дава можлівосць видвоїць и хронологийни групи присловнікох, але и модели твореня спрам фреквентносци и продуктивносци.
- Прикметніцки присловніки и у руским языку, ягод и у других славянских языкох, барз продуктивна група присловнікох котра ма стабилни способи твореня нових лексемох.

СКРАЦЕНЯ

СУЛМ – Сучасна українська літературні мова (1994), ред. І. К. Білодід, Київ: Наукова думка

ЛИТЕРАТУРА

- Бевзенко, С.П. (1960). *Історична морфолоія української мови*, Ужгород: УЖДУ.
- Брошняк, О.Д. (1996). *Прислівники в українських іворах Закарпайїшїя*, дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата Філологїчних наук (рукопис).
- Грещук, В.В. (1990). До питання про словотвір прислівників на –о, *Мовознавство*, 2, 45–58.
- Дзензелівський, Й.О. (1959). Субстантивация в сучасній українській літературній мові, *Наукові записи Ужгородської Державної Універсїтету*, 37, 16–28.
- Пискач, О. (1995). Відприкметникові прислівники в українських говорах Закарпаття, *Молодь-України*, 280-291.
- Потебня, А.А. (1958). *Из записок по русской грамматике*, Т. 1-2, Москва.
- Рамач, Ю. (2002). *Грамматика русского языка*, Београд: Завод за учебнике и наставна средства.
- Білодід, І. К. (ред). (1994). *Сучасна українська літературна мова*. Київ: Наукова думка.
- Тимко-Дітко, О. (2014) Прислівники у говорі бачванських руснаків: склад і походження, *Studia slovakistica*, 15, 116–126.
- Чучка, П.П. (1998) Прислівники старожитного периферійного говору, *Науковий вісник Ужгородської універсїтету. Серія філолоія*, 1, 33–40.

Oksana Timko Ditko

THE ADJECTIVAL ADVERBS IN THE RUSYN LANGUAGE

SUMMARY

The adverbs of the adjective origin are being analyzed in this Paper. The starting point are different theories that explain the origin of that type of adjectives. The analysis itself divides the adjectival adverbs into two groups. The first group is made up of those made through adverbialization by transition of adjectives into adverbs, i.e. by “freezing” of a certain case form of the adjective. In that process, not only a certain morphological form is being petrified, but the semantics of the words is being changed too. Such adverbialized adverbs are being divided into two parts: the ones made by a simple and complex adverbialization. The second group is made up of adverbs made morphologically i.e. most often when the adverbialized forms have already become a usual model according to which adverbs are being formed (so that the former adjectival suffix became a formation suffix), or by adding of other affixes.

Key words: adverb, adjective, adverbialization, morphology, affix